156 Hz. Adem'in Yaratılışı Nasıl Oldu Evrim ile mi

Hz. Adem nasıl yaratıldı? Hz. Adem evrim ile çelişir mi? Adem nasıl dünyaya geldi gibi sorular çokça soruluyor. Kuran'da Adem'in yaratılışı detaylı açıklanmadığı için halen bir muammadır. Anlatılan olgular ise eski Müslümanlar tarafından bilimsel gerçeklere çok zıt olarak yorumlanmış. Yazar Cengiz Duman'a ait bir makale Hz. Âdem'in başından geçen olayları hikâyeleştiren eski müslümanların onlarca birbirinden farklı hikayeler uydurduğunu örnekleriyle açıklıyor. [1] Bu makaleye de yazımızı okuduktan sonra göz atabilirsiniz.

İçerik gizle

1) Hz. Adem'in yaratılışı

2) Tevrat'taki Adem anlayışını rivayetlerle dine sokmuşlar

3) Kuran'da Ademin Cenneti

4) Adem'in Dünya'da yaratılışı

5) İblis'in kovulması

6) Adem ve yasak meyve

7) Adem'in Cennetteki elbisesi

8) Tevrat'ın tahrif edilmiş bir ayetini İslam'a rivayetler yoluyla sokmak

9) Topraktan yaratılma nedir?

10) Peki Âdem nasıl yaratılmış olabilir?

11) Adem ve İsa bir elmanın iki yarısı gibidirler

12) O halde Adem aleyhisselam nasıl yaratıldı?

13) Anne karnındaki topraktan yaratılış

14) Toprak ve çamur hammaddelerinden yaratılan Adem

15) Kimdir bu diğer insansılar?

16) Hz. Adem'in Neandertallerle yaşamış olma ihtimali

17) Adem'in direk topraktan yaratılması

18) Tek nefisten yaratılan insan

19) Diğer insan türlerine ait genler

20) Mitokondriyal DNA

21) Adem'in Cennet'e alınması ve çıkarılması

Hz. Adem'in yaratılışı

Hz. Âdem'in yaratılışını anlamak için elimizde Kuran'dan daha sağlam bir kaynak yok, eski Müslümanların yazdıklarında ise bu konuda **çelişkiler olduğundan dolayı güvenmek mümkün değil.** Kuran ise detay vermemiş ama konuyu anlamak isteyenler için de çok önemli ipuçları vermiş. Fakat şunu bilmek lazım ki Kuran'ın ana maksadı Hz. Âdem'in yaratılışını detaylı anlatmak değildir. Zaten Hz. Âdem'in yaratılışını detaylandırılsa Kuran'ın ilk muhataplarının ve **sonraki 1200 yılın baya bir aklını karıştırırdı.** Bu durum Kuran'ın anlaşılmadığından dolayı anlamsız bir kitap olarak algılanmasına yol açabilirdi. O yüzden kendi devrinin insanlarının aklının almayacağı meseleleri çok açık söylemez, müteşabih bir şekilde bahseder.

Çünkü Adem'in yaratılışı bugünün bilimini yeterince anlayamayan insanlar için çok kafa karıştırıcı bir olgudur. Fakat Kuran, bu asır için yani bilim asrı için önemli mucizeleri satır aralarında serpiştirdiği gibi **Hz. Âdem meselesini anlamak isteyen bilim çağı Müslümanlarına da önemli ipuçları vermiştir.**

İlgili Makaleler

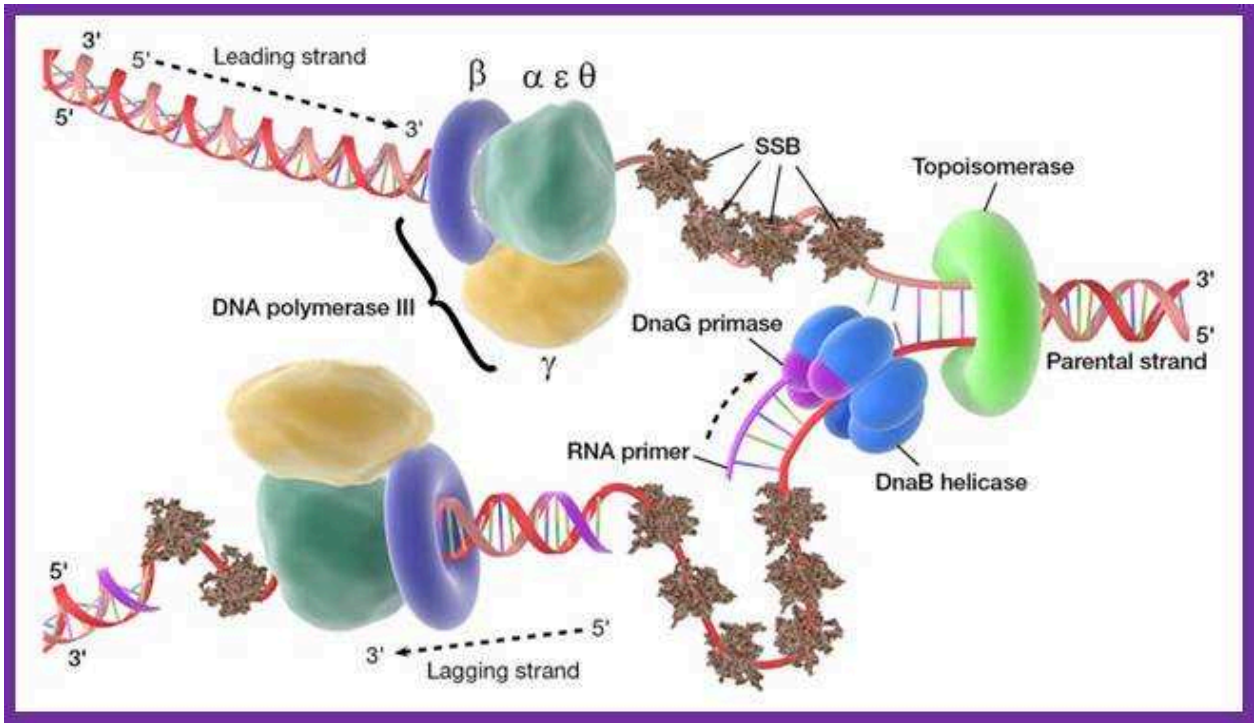

- 38# DNA mutasyonları tesadüf eseri mi oluyor? Bu, yaratılış için bir kusur mudur? 1 Haziran 2018

Kuran'da belirtildiğine göre Allah yeryüzünde bir halife yaratacağını meleklere haber verir. Bu ayetlerin peşine ise **beşer olarak** Âdem'in yaratılışını haber verir. Âdem'in bir de eşi vardır ve eşiyle birlikte Cennet'e girmesi söylenir. Âdem ve eşi yasak ağacın meyvesini yerler ve Dünya'ya indirilirler. Burada yaşayacakları ve buradan diriltilecekleri ayette haber verilir

(Bakara 30-38). Bu ilk yaratılışta sadece Âdem ve eşinden bahsedilmekte başka bir beşerden bahsedilmemektedir. Yine Kuran'da bütün insanlığa **Âdemoğulları** diye hitap etmesi de insanlığın Âdem'in soyu olduğunu gösterir. Yine Kabil'in Habil'i öldürdüğü zaman n**e yapacağını bilmemesi ve kardeşini gömmeyi bir kargadan görmesi de** onlardan başka bir beşer olmadığını gösterir. Öyleyse Hz. Âdem'in ilk beşer olduğunda şüphe yok.

Tevrat'taki Adem anlayışını rivayetlerle dine sokmuşlar

Geleneksel İslam anlayışımızın bize Hz. Âdem'in yaratılışı hakkında Yahudi kaynaklarından aktardıkları bilgiler çelişkilerle dolu. Geleneksel anlayışta Allah Hz. Adem'i çamurdan heykel şeklinde yapıyor, **40 yıl heykel gibi duruyor** hatta iblis etrafında dolanıp onu küçümsüyor vs. Bu tür öğretilerin dinimize sonradan sokulmuş insan ürünü bilgiler olduğuna dair ciddi kuşkular var. Tevrat bilindiği gibi Yahudilerin büyük Babil sürgününden sonra kaybolmuştu ve onlarca yıl sonra onu Yahudi bilginleri (başta Ezra) aklından yeniden yazdı.

Rivayet edilir ki daha sonra Tevrat'ın aslı bulunmuş ve karşılaştırılınca Yahudi bilginlerinin yazdıkları Tevrat asıl Tevrat'a uygunmuş. Fakat bu sadece Tevrat'a olan güveni sağlamak için ortaya atılmış bir rivayet olması muhtemeldir. Yahudi bilginleri elbette ki akıllarında kalan Tevrat'ı yazarken birçok bilgiyi kendi anladıkları şekilde anlayışları ölçüsünde yazmaları kaçınılmaz olacaktır. **Kendi anlayışları ise kitabın orijinalliğini bozup ileride ortaya çıkacak çelişkiler doğurmaktadır.** Bunları ise Kuran birçoğunu düzelttiğini ve diğer birçoğunu ise açıklamadığını bildiriyor. Ayrıca Yahudiler Tevrat kadar Talmud'a da değer verirler ki bu kitap elleriyle yazdıkları ve kendi anlayışlarını din olarak sundukları bir kitaptır.

Maide 15: "Ey Kitap Ehli, Kitaptan gizlemekte olduklarınızın çoğunu size açıklayan ve birçoğundan vaz geçen elçimiz geldi. Size Allah'tan bir nur ve apaçık bir Kitap geldi."

Gerçekten de Kuran Tevrat ve İncil'e ilave edilmiş olan birçok yanlışı düzeltirken kitapta kaybolanları da yeniden haber veriyor (Sadece bu ayetler bile Kuran'ın tüm insanlığa hitap ettiğini gösteriyor). Bu yüzden Kuran ile Tevrat ve İncil arasında aynı konuyu anlatırken farklı anlatımlar görebilirsiniz. Örneğin Tevrat'ta Âdem'in girdiği cennet bu Dünya'da olarak tarif edilmiş. Dicle ve Fırat arasında Mezopotamya'da bir bahçe (Yaratılış 2: 10-14). Dünya'da olduğu için tabii ki kışın üşüyeceğiniz, yazın hararetlenip ağaçların gölgeleri altına kaçacağınız, çalışırken yorulacağınız bir bahçe.

Kuran'da Ademin Cenneti

Kuran ise Âdem ve eşinin girdiği Cennet hakkındaki yazılan yanlışı düzeltir. Âdem Cennet'e alınırken denir ki:

Taha 117-119: "Ey Âdem! Doğrusu bu, senin ve eşinin düşmanıdır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın, yoksa mutsuz olursun. Zira cennette **ne acıkırsın ne de çıplak kalırsın; orada ne susarsın, ne de güneşin sıcağında kalırsın**" dedik."

Görüldüğü gibi Âdem'in girdiği Cennet Dünya standartlarından farklıdır. Acıkmak, çıplak kalmak yok, susamak ve hararetlenmek de yok.

Zaten Hz. Âdem yasak meyveyi yiyince birden üzerindeki **fıtri Cennet elbisesi kayboluyor ve üzerlerini Cennet yapraklarıyla örtmeye başlıyorlar.** Çünkü artık normal bedenine geri dönmüştü ve Dünya'ya geri gönderilecekti. İşte Kuran'ın bildirdiği Adem'in Cenneti bu. Tevrat gibi Dünya'daki bir bahçeyi belirtmiyor. Yine müminlerin ahirette gideceği Cennet şöyle tarif edilir:

İnsan 13: "Orada donatılmış koltuklar üzerine dayanmışlardır: Orada **ne yakıcı güneş görürler, ne de şiddetli soğuk**."

FATIR 35: "Lütfundan bizi durulacak bir yurda kondurdu. Burada bize **yorgunluk gelmeyecek**, burada bize usanç gelmeyecektir."

HİCR 48: Orada kendilerine hiçbir **yorgunluk gelmeyecek**. Oradan çıkarılacak da değillerdir.

Dikkat edin buradaki Cennet tarifleri Adem'in gittiği Cennet tariflerine aynen uygundur. Dünya'da bulunabilecek konforlar değildir. Çünkü Dünya'da insan acıkır ve yemek yer. Ama ayet acıkma olmadığını söylüyor. Dünya'da insan güneşin sıcağından veya soğuktan rahatsız olur ve tedbirini alır. Fakat Adem'in girdiği Cennet'te bunların hiçbiri yoktur. Acıkmak, susamak, çıplak kalmak vs. yoktur.

Öyle ise Kuran bu konuda Tevrat'ı düzeltmiştir ve Adem'in alındığı Cennet'in bu Dünya'da olmadığı ve Cennet'ten bu Dünya'ya indirildiği ve artık bu Dünya'da yaşayıp bu Dünya'da diriltileceğini ayetler haber vermiştir (Araf 25).

Adem'in Dünya'da yaratılışı

Adem'in Cennet'e alındığı diyoruz çünkü Hz. Adem yaratıldıktan ve eşi olduktan sonra Cennet'e alınmıştır. Ve dedik ki: "Ey Adem, sen ve eşin cennette yerleş (Bakara 35)" ayeti gösteriyor ki **Adem Dünya'da yaratılmış ve sonradan Cennet'e alınmıştır**. Zaten başlangıçta Allah yeryüzünde halifeyi yaratacağını bildirmişti. Bunlar açık konulardır ve geleneksel yorumların belirttiği gibi Adem Cennet'te yaratılmış değildi. Çünkü Allah meleklere yeryüzünde yaratacağını söylüyor ve melekler yeryüzü neresi demiyor, aksine orada kanlı canlı varlıkların olduğunu bilerek, "yeryüzünde kan akıtacak birini mi yaratacaksın" diyor. Meleklere secde emri verilmesi ve şeytanın secde etmemesi hep Adem'in Cennet'e girişinden önce gerçekleşmesi gerekiyor çünkü şeytan Allah ile konuşurken "onlara **yeryüzünde** kötülükleri süslü göstereceğim (Hicr 39)" demesi onlara henüz **Cennet'e gir emri gelmemiş** olduğunu gösterir. Zaten Kuran'da da iblis'in secde etmemesi üzerine Adem'in Cennet'e alındığı ve düşmanları olan iblis'e karşı dikkatli olmaları gerektiği bildiriliyor.

İblis'in kovulması

İblis'in güçlerini bizler bilemiyoruz, gücü nereye yetişiyor, insanlara nasıl vesvese verebiliyor bilemiyoruz. **Örneğin radyo sinyalleri gibi bir sinyal ile mi insanların beynine ve kalbine fısıldıyor, insan bu gelen düşünceleri kendi düşüncesi mi sanıyor bilemiyoruz.** Şeytan

Âdem'e Cennet'te vesvese verirken bedeni ile mi Cennet'e girdi yoksa bir çeşit dalgalarla mı onlara vesvese verdi yoksa her insanın kalbinde şeytandan bir nokta vardır da şeytan o nokta vasıtasıyla mı insanlarla konuşur bunları bilemiyoruz. **Belki hiç ummadığımız bir tarzda da olabilir.**

Bu konular hakkında hiçbir şey bilemediğimiz için mantık yürütüp iblis nasıl Cennet'e girebildi ki demek de bilmediğin bir konuda ahkâm kesmekten farklı olmaz. Şeytan'ın cennette Ademe vesvese vermesi cennetin Dünya'da olduğunu göstermez. Çünkü şeytanın cennete girememesi kuralı varsa o kural Adem'in alındığı esrarengiz Cennet nerede olursa olsun işlemelidir. Ama böyle bir kural yok. Şeytan'a süre verilmiştir ama sınırları belirtilmemiştir. Bir diğer konu da Allah iblis'e Cennet'ten kovuldun demiyor, cennet'te yaşadığı da belli değil, bulunduğu konumdan kovuluyor. Tabi bu durum Cennet'e girebilmesini gerektirmez, bunlar henüz bilgimizin zayıf olduğu konular olduğundan yorumlarımız gerçeği tutturamayacaktır.

Adem ve yasak meyve

Adem'in Dünya'daki bir bahçede olduğunu düşünen Müslümanlar Cennet'te yasak meyvenin ne işi var diyorlar. Bu konu da çok belirsiz bir konu olduğu için yapılan yorumların da bir mantığı olmuyor. Örneğin Kuran'da değişik Cennetlerin olduğundan bahsedilir. Adem'in Cenneti bu Cennetlerden sadece biri olsa ve insanlar artık bu Cennet'e gitmeyecek olsalar sorunun bir mantığı kalır mıydı? Ya da **insan Dünya'da imtihana tabi tutulduktan sonra Cennet'e girince artık o ağacın meyvelerinin de insana helal kılınma durumu olsa sorunun mantığı olur mu?** Yani Adem'in Cennet'te yasak bir ağaç ile karşılaşması onun Dünya'da olduğunu göstermez çünkü bunun hikmetini kimse bilmiyor. Ya da **Adem Cennet'e geçici süre için alınmışsa** ve o ağacın meyveleri ancak Ademoğullarının **Dünya'daki sınavını geçenlere ebedilik vermesi için** olan meyvelerse ve Cennet'e girecek insanlar Cennet'te bu meyveyi yedikten sonra ebediliğe ereceklerse fakat **Adem kuralı ihlal edip emanet olarak duran ağaca erken dokunmuşsa?**… Bu konuyu ileride yine açıklayacağım.

Adem'in Cennetteki elbisesi

Adem'in ve Havva'nın Dünya'daki bir Cennet'e girdiğini iddia eden kişiler ise şu soruları cevaplamalıdır: Neden Allah Adem'e cennette çıplak kalmanın olmadığını söylüyor ve Adem yasak elmayı yiyip de cennete uygun fıtri elbiselerini kaybedince çıplak kalıyorlar. Bazıları burada diyor ki onlar cinsel ilişki de bulunmuşlar o yüzden elbiselerini çıkarmışlar. Bende sorarım ki öyle olsa neden tekrar elbiselerini giyinmek yerine ayıp yerlerini Cennet yapraklarıyla kapatmayı tercih ediyorlar? Açıkça belli oluyor ki **buradaki elbise normal bir Dünya elbisesi değildir.** Cennet'te tüm bedeni saran ve çıkmayan, doğal ve güzel bir elbisedir. Çünkü Dünya'daki elbiseler kirlenir, yıpranır, yırtılır, tuvalet yaparken çıkarılır, yıkamak için çıkarılır. Yani Dünya'da ebediyen elbisesiz kalmamak mümkün değildir. Oysa ayet garanti veriyor, elbisesiz kalmayacaksınız, onlarda yasak meyveyi yiyene kadar üstlerindeki elbise hiç kaybolmamış. Ayetin verdiği manaya da bakarsanız çirkin yerlerinin hiç açığa çıkmıyor olduğunu ve elbiseyi kendileri giymemiş olduğunu anlayabilirsiniz.

Araf 20: “Şeytan, kendilerinden ‘örtülüp gizlenen çirkin yerlerini’ açığa çıkarmak için onlara vesvese verdi ve dedi ki: ‘Rabbinizin size bu ağacı yasaklaması, yalnızca, sizin iki melek olmamanız veya ebedi yaşayanlardan kılınmamanız içindir.’”

Cennet’in Dünya’da olduğunu düşünen Müslümanlar bu durumu ne ile izah edebilirler. Tabi bazılarına göre buradaki çirkin yerler de bir mecazdır. Çirkin huyları falan kast ettiğini söylüyorlar. Güya insanın cinsel organlarına Allah çirkin demezmiş. Ama bu tür bir kullanım Araplar arasında insanların ayıp yerlerini ifade etmek için kullanılır. Aynı şekilde bakın Türkçe’de de biz **edep bölgesi veya ayıp yerler** deriz. **Çirkin yerler kullanımı da edep bölgesi anlamındadır.** Oraların gösterilmesinin çirkinliğini ifade eder.

Aynı şekilde acıkmamanın, susamamanın, üşümemenin garantisi Dünya’da olur mu? İnsanlar Dünya’da acıktığı için yerler. Oysa ayet acıkmayacaksın diyor. Sonra Cennet’te bir ebedilik ağacı var, oysa Dünya’da böyle bir ağaç yok. Meyvesinden yiyen insanların ebedi olduğu bir ağaç Dünya’da yok. Bu durum Dünya bahçeleriyle izah edilebilir mi?

Yine Tevrat’ta bir ayette insanlığın erkek ve dişili olarak ayrı yaratıldığı bahsedilirken (Yaratılış 1: 27), diğer ayette dişi erkeğin kaburgasından yaratılıyor (Yaratılış 2: 21-23). Bunu Yahudiler şu şekilde açıklıyorlar ki ilk ayette belirtilen kadın Lilith idi, Âdem’e asi oldu fakat sonradan Adem’in kaburgasından Havva yaratıldı, ikinci ayette geçen de Havva’dır.

Tevrat’ın tahrif edilmiş bir ayetini İslam’a rivayetler yoluyla sokmak

Peki bunları neden anlattım? Sebebi şu: Tevrat bilgileriyle İslami anlayışımızı oluşturamayız. Çünkü Tevrat’tan alıp doğru kabul ettiğimiz bilgiler bizim Kuran’ı anlamamıza da engel olur. Tevrat’tan aldığımız veya insanların kendi anlayışlarını kattığı bilgiler yüzyıllar içinde o kadar sahiplenilir ki bütün dini kitaplara girer ve aslında Kuran’da apaçık olarak belli şeyler yazılmışken onları farklı yorumlarız ve “Kuran böyle demek istemiyor” çünkü Adem toprak heykelinden yaratıldı deriz. Halbuki Kuran’da böyle bir bilgi verilmiyordur. Kuran’da sadece topraktan beşer yaratılacağı söylenir. İnsanlar bunu Yahudilerin hayal gücüyle harmanlayıp Allah’ın çamura emrettiğini çamurun bir araya toplanıp insan suretine girdiğini ve 40 yıl bekledikten sonra ruh üflendiğinde ete kemiğe büründüğünü hayal etmişler.

Olayı bu kadar fantastik hayal etmenin kimseye bir zararı yok diye düşünmüş olabilirler fakat günümüz insanlarına bunlar bir anlam ifade etmiyor. Çünkü hem bilimsel açıdan hem Kuran açısından çok değer ifade etmeyen hikayeler bunlar. **Allah, topraktan beşer yaratacağım dedi diye toprağın heykel şekline çevrilip sonra ete kemiğe dönüşmesi mi gerekiyor?** Aynı şekilde Allah bütün insanların topraktan yaratıldığını söylüyor. Peki siz önce çamurdan heykel oldunuz sonra ruh üflenince ete kemiğe mi dönüştünüz? Yok hayır. Peki Adem’in topraktan yaratılması konusunda neden böyle bir hikayeye inanıyorsunuz ve buna tek açıklama olarak şartlanıyorsunuz?

Topraktan yaratılma nedir?

İnsanın hammaddesi tamamen topraktır ve ölünce de bu hammadde tekrar toprak olarak toprağın döngüsüne geri döner. **İnsan hayattayken yedikleriyle büyür, gelişir ve hayatını devam ettirir, yedikleri ise toprağın dönüşmüş hali olduğu için insan bedeni de toprağın dönüşmüş halidir. İnsan ölünce tekrar toprak olup toprağa dönünce bu topraktan da yeni otlar ve sebzeler yetişir ve bu toprak yeni canlılara beden olur.** Böylece insan yeryüzündeki tüm hayvanlar ve bitkiler gibi topraktan yaratılmıştır. Kuran'da da cinlerin ateşten yaratıldığı belirtildiği için bunu daha net anlayabiliyoruz. bunu şöyle yorumluyorum, Dünya'nın ilk hali tamamen bir ateş küre olduğu için ateşten varlıklar vardı, fakat daha sonra Dünya soğumaya başlayıp yüzü kabul tutunca yani toprak oluşunca topraktan canlılar da yaratıldı. Böylece cin medeniyeti yerin altında insan medeniyeti ise yerin üzerinde kaldı.

Tüm hayvanlar ve insanlar topraktan yaratılmıştır, bakın ayet de bize bunu söylüyor:

Fatır 11: "Ve Allah, sizi topraktan yaratmıştır, sonra bir katre sudan, sonra da size eşler halketmiştir…"

Yani Âdem'in topraktan yaratılması onun heykel şekline sokulduğu anlamına gelmiyor. Bizim geçtiğimiz süreçlerden geçerek yaratılmış olması da ayete ters bir şey değil.

Peki Âdem nasıl yaratılmış olabilir?

Âdem'in nasıl yaratıldığı ile ilgili çokça araştırma yapmak gerekiyor. **Kuran'a ters olmayan değişik teoriler** öne sürülebilir. Kuran'dan elde ettiğim parçaları mevcut bilimsel verilerle birleştirdiğimde elde ettiğim bir teorim var. Âdem'in yaratılışı hakkında Allah bize çok önemli bir bilgi vermiş Kuran'da.

Ali İmran 59: "Şüphesiz, Allah katında İsa'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir. Onu topraktan yarattı, sonra ona "ol" demesiyle o da oldu."

Bu ayet, Âdem ve İsa'nın yaratılışlarının açıkça aynı olduğunu bildiriyor. Adem'in topraktan yaratıldığı açıklanıyor fakat ilk Müslümanlar ve biz biliyoruz ki İsa a.s. topraktan bir heykel şeklinde yaratılmadı. **Annesinin karnında oluştu. Fakat genetik kodu bir mucize olarak dizilendi.** Yani Hz. İsa'nın yaratılışı da Hz. Adem'in yaratılışı da bir mucize idi. **Öyleyse toprak Adem'in hammaddesidir fakat anne karnında oluşmasına engel değildir.**

Hz. İsa'nın genetik kodu annesinden gelemez, çünkü babası yoktur ve genetik kod tamamen anneden gelse Hz. İsa'nın da annesinin aynısı olması gerekir. Yarısı da gelemez çünkü yarısı gelse öteki yarısı için de baba gerekir. Öyleyse **Meryem Hz. İsa için sadece bir taşıyıcı annedir.** Hz. İsa'nın genetik kodu Meryemin genetik kodundan bağımsız olarak Allah tarafından mucize olarak dizayn edilmiştir.

Adem ve İsa bir elmanın iki yarısı gibidirler

Kuran'da Âdem ismi ve İsa ismi kaç defa geçiyor diye aratırsanız karşınıza başka bir mucize çıkar, ikisi de 25 defa geçiyor. Kuran'da geçen peygamber isimlerinin tekrar sayılarına

bakarsanız sadece **İsa ve Âdem'in 25 defa tekrar ettiğini, başka 25 defa tekrar edilen bir peygamber olmadığını görürsünüz.** Üstelik **Kuran'da sadece iki kişi için Allah, ruhumdan üfürdüm tabirini kullanmıştır. Bu ifade diğer canlıların ruhu olmadığını göstermiyor, sadece Allah'ın bu iki kişiyi özel yarattığını gösterir.**

Şimdi anlıyor musunuz ki Kuran'da Âdem ve İsa bir elmanın iki yarısı gibi özdeş olarak sunuluyor bize. İsa aynı Âdem gibi yaratıldı deniyor. Bunu anlatınca soruyorlar "Abi Kuran neden açıkça söylemedi de şifreli söyledi?" Bende diyorum ki **açıkça söylemiş ya işte. İsa Âdem gibi yaratıldı demiş.** Bunu da sapıtmayasınız diye bir de 25 sayısında ki mucize ile desteklemiş. Birbirlerinin aynasıdırlar, bir elmanın iki yarısı gibidirler algısı oluşturması için kasıtlı dizayn edilmiş ve ayette de açıkça belirtilmiş. Fakat sizin aklınızda Âdem'e farklı bir rol biçtiğiniz için Kuran'ın anlattığı apaçık gerçeği bile kabullenemiyorsunuz.

O halde Adem aleyhisselam nasıl yaratıldı?

Ali İmran 59 ayetinde İsa, Âdem gibi yaratıldı diyorsa ve simetrik 25 mucizesi ile de bu destekleniyorsa İsa ve Âdem'in yaratılışlarının aynı olduğunda artık şüphe edilmez. Yani Âdem de İsa gibi bir rahimde doğmuş olması gerekir. Fakat babasızdı ve taşıyıcı annesinin genetik kodunu almadı, bunun yerine tamamıyla yeni bir genetik kod ile yaratıldı. Yepyeni bir genetik dizilim onu taşıyıcı annesinden **farklı bir insan türü** yaptı. Buraya kadar anlattıklarımdan Âdem'den önce de beşer vardı izlenimi verdiğimi sanabilirsiniz. Yok hayır, Adem a.s. ilk beşerdi (H. Sapiens). Peki Hz. Âdem kimin rahminde yaratıldı sorusunu sormadan önce beşer kavramını anlamamız gerekiyor. Muhammed Murtaza ez-Zebîdî'nin bildirdiğine göre Arapça'da **beşer derinin dış yüzeyini belirtmek için kullanılan bir kavramdır.** Râğıb el-İsfehânî (ö. 502/1108), çoğu âlimlerin bu görüşte olduğunu bildirmektedir. Yine bir şeyin kabuğunu soymak veya bir şeyin üst tabakasını/derisini kaldırmak demek anlamlarında da kullanılır.[2] Bu yüzden bir hadiste "Bıyıklarımızı kısaltmakla emir olunduk" derken deriyi soymak ve tıraş etmek anlamında "beşere" fiili kullanılmıştır [3].

Buradan şunu anlıyoruz ki Hz. Adem'i diğer canlılardan ayıran özelliği **onun postsuz yani kılsız bir canlı olması idi.** Parlak bir deriyle yaratılmıştı ve diğer canlıların aksine derisini elbiseyle örtmesi gerekiyordu. Bu yüzden en belirgin özelliği ile anıldı ve ona beşer denildi. Beşer daha önce yaşamış insan topluluklarından daha latif, daha zeki olacaktı. Meleklere ise yeryüzünde halife olarak bir beşer yaratılacağı söylenince melekler **kan dökecek birini mi yaratacaksın** dediler. Eğer yeryüzünde ilk beşer olan Adem'den önce kıllı insansılar yaşıyorsa yeni yaratılacak beşer daha zeki olduğu için diğer insansıların kanını döküp onların neslini bitirmesi kaçınılmazdı**. Çünkü yeryüzünde zaten bu insansılar yeterince birbirlerinin kanlarını döküyorlardı ve onlardan daha akıllı olacak yeni bir türün yanında diğerlerinin pek yaşama imkânı yoktu.** Diğerlerinin kanlarının döküleceğini ve nesillerinin yok olacaklarını anlamışlardı.

Anne karnındaki topraktan yaratılış

Burada **Muminun 12-14** ayetlerinden bahs etmekte fayda var:

“12. Andolsun, biz insanı, çamurdan bir özden yarattık.

13. Sonra onu az bir su (meni) hâlinde sağlam bir karargâha (ana rahmine) yerleştirdik.
14. Sonra bu az suyu “alaka”(1) hâline getirdik. Alakayı da “mudga”(2) yaptık. Bu “mudga”yı da kemiklere dönüştürdük ve bu kemiklere de et giydirdik. Nihayet onu bambaşka bir yaratık olarak ortaya çıkardık. Yaratanların en güzeli olan Allah’ın şânı ne yücedir!**”**

Bu ayette **insanın topraktan yaratılmasının anne karnında gerçekleştirildiği açıkça bildiriliyor**. Demek ki topraktan yaratılma dendiği zaman topraktan heykel gibi çıkma gibi bir anlayış doğru bir anlayış değildir ve dinimize sonradan yerleşmiş olup sadece eski insanların hayal gücünü yansıtmaktadır. Kuran’ın söylediği toprak hammaddesinden yaratılış anne rahimlerinde gerçekleşir. Eski bilgilerle bu ayeti yorumlamak isteyen insanlara göre burada çamurdan yaratılan kişi Adem olması lazım. İnsanlığın başlangıcını söyleyen bir ayet. Fakat Adem’i topraktan heykel gibi çıktığını zannettikleri için ayetin devamındaki onun bir anne rahminde yaratıldığı ifadeleri kafa karıştırıcı görünüyor. Bunu da yorum yoluna giderek burada anne rahminde yaratılanın Adem’in nesli olduğunu söylüyorlar.

Oysa ki ayet çamurdan yaratılanın anne karnında geliştirildiğini söylemişti bize. O halde burada Müslümanlar iki şeyden biriyle yüzleşmek zorunda ya eski insanların dinin içine ekledikleri yanlış bilgileri sahiplenip Kuran’ın açıkça bildirdiği gerçekleri yıkacaklar, ya da “**Kuran’ın bu ayetleri müteşabih imiş ancak bilim ve fennin geliştiği bu çağda doğrusu anlaşılabildi, eski Müslümanlarda bu bilgiler olsaydı Adem’in yaratılışı hakkında bir sürü hikayeyi dine sokmazlardı**” deyip Kuran’ı koruyacağız ve dine sokulan yanlış anlayışları hakiki dinden temizleyeceğiz.

Toprak ve çamur hammaddelerinden yaratılan Adem

Secde suresi:

7. O ki, yarattığı her şeyi güzel yaptı. İnsanı yaratmaya da çamurdan başladı.
8. Sonra onun neslini bir sudan yaratılan bir özden, değersiz bir sudan yarattı.
9. Sonra onu şekillendirip ona ruhundan üfledi. Sizin için işitme, görme ve idrak duygularını yarattı. Ne kadar az şükrediyorsunuz!

Yukarıdaki ayette insanlığın başlangıcının çamurdan olduğu belirtilir. Tıpkı bir önceki belirttiğimiz ayette çamurdan yaratılanın anne karnında gelişimini sürdürdüğü gibi. Yani burada çamurdan yaratılma olması demek anne karnından bağımsız geliştiği manasına gelmiyor. Yine Muminun 13 ayetinde anne rahmine konanın sadece Ademoğlu olduğu bilgisi de burada çürüyor. Çünkü Muminun suresinde çamurdan bir özden yaratılanın anne karnında yaratıldığı söylenirken, Secde suresi 8. ayette insanın neslinin sudan yaratılan bir özden oluşturulduğu söyleniyor. Biz insanlar için her ikisi de doğrudur. Yani hem toprak mineralleri ve atomlarından oluşmuşuz, yani hammaddemiz topraktan geliyor hem de ebeveynlerimizin birer damla cinsiyet sularından yaratılmışız.

Yani topraktan yaratılma veya cinsiyet sularından yaratılmamızın her ikisi de doğrudur. Fakat burada dikkat çekmek istediğim nokta, Secde suresindeki topraktan ilk yaratılmayı Adem'e yorumlayanlar neden Muminun 12'deki çamurdan yaratılanın da Adem olduğunu yorumlamaktan kaçınıyorlar, bunun yerine Adem'in nesli diyorlar. Oysa ki Secde 8 ayetinde Adem'in nesli için suyun özünden yani cinsiyet suyundan (sperm ve ovum suyu) yaratıldı ifadesini kullandı. Yani bu ayetleri karşılaştırdığınız zaman görünüyor ki ilk insanlığın yaratılışı toprağın özünden fakat anne karnında olmuştur ve insanın neslinin devamı ise diğer insansılar gibi cinsiyet suyundan yani sperm ve ovumdan olması takdir edilmiştir.

Kimdir bu diğer insansılar?

Bugün antropolojik kazılar ve bulunan fosiller bize Homo Sapiens yani beşerden önce başka insansılar olduğunu gösteriyor. Bunlar Homo Habilis, H. Rudolfensis, H. Erectus, H. Ergaster, H. Antecessor ve H. Heidelbergensis gibi türlerdir. Bunlar paleontolojik devirde yaşamış insansı türleri olup H. Erectus'tan sonra ve **bizden yani H. Sapiens'ten önce Neandertaller** tarih sahnesinde yüzbinlerce yıl boyunca var olmuşlardır. Homo cinsinden daha önce de ayakları üzerinde yürüyen ilk primatlar olan Australopithecus cinsi yaşamaktaydı. Bu cinsin sonunu ise 1.4 milyon yıl önce daha akıllı olan ve **becerikli insan manasına gelen ve alet yapma yeteneği olan Homo Habilis getirmiştir.**[4] Yani doğa kanunlarına göre daha akıllı olanlar diğer benzerlerini kendilerine rakip ve düşman olarak algılayıp sonunu getirebiliyorlar. Homo Habilis'ten sonra tam dik yürüyen insansı türü olan **Homo Erectuslar yaşamış ve yüzbin yıl öncesine kadar varlıklarını devam ettirmişlerdir. Homo Erectus'lar Afrika'dan çıkıp Dünya'nın her yerine yayılan ilk Homo türüdür.** Fakat onlar da daha geç ortaya çıkan ve rakipleri olan **Neandertaller** tarafından yok edilmişlerdir. Neandertaller ise 35.000 yıl önce **Homo Sapiens tarafından** tamamen yeryüzünden silinmiştir. Neandertal fosilleri İspanya'dan Orta Asya'ya kadar geniş bir coğrafya'da bulunmuştur. Fakat Afrika'da yaşadıklarına dair bulgu yoktur.

Bu insansıların yaşadıkları yıllara ait tahminler genelde karbon testlerine dayanmaktadır, **karbon testlerinin uzak geçmiş için tam olarak güvenilir olup olmadığı hakkında şüpheler var,** yani bu tarihler kesin midir bilinmez. Fakat elimizde şu an için daha iyi bir tahmin yapabilecek metodumuz yok.

Homo Sapiens'in Neandertaller'i 35.000 yıl önce yok edip Dünya'nın tek hakimi oldukları tespit edilmiştir. **Neandertaller de insana en çok benzeyen insansılardır. İnsanla yani atalarımızla 150.000 sene boyunca aynı Dünya'yı paylaştılar fakat atalarımız bu tehdit olan türün kanını döktü ve yok etti. Bu süre içinde zaman zaman onlarla çiftleşip gen karışmasına da sebep oldu. Bu yüzden DNA'mızda bir miktar Neandertal genleri taşıyoruz.**

Neandertaller İnsan'a çok benziyordu fakat biraz daha kıllı ve daha kısa idi. Elbise giyip giyemedikleri bilinmiyor fakat cenazelerini gömen Dünya'**daki ilk türdü. Ademoğullarıyla seyrekte olsa çiftleşmişlerdir ve genlerini aktarmışlardır.**

Hz. Adem'in Neandertallerle yaşamış olma ihtimali

Bu durumda eğer insandan önce Neandertaller varsa ve genetik yapıları da insan ile yeterince uyumlu ise ve Hz. Adem'in de Hz. İsa gibi bir annenin rahminde yaratılması gerekiyorsa ve Hz. Adem'den önce beşer yok ise bu durumda Hz. Adem'in bir Neandertal annenin rahiminde yaratılmış olması ihtimaller arasındadır. Hemen itiraz etmeyin. Şu ana kadar Kuran'a aykırı bir şey söylemedik ve söylemeyiz. Bunlar gerçeğe ulaşmak için geliştirdiğimiz teorimizdir.

Parçaları tekrar toplayıp birleştirmeye çalışırsak; **Âdem ilk beşerdir, Beşerden önce yeryüzünde Neandertaller yaşıyordu, ayete göre Adem'in de İsa gibi bir rahim de yaratılması gerekiyordu. Öyle ise Adem'in kendinden önceki insansılar olan bir Neandertalin rahmine İsa gibi konulup fakat tamamen farklı genetik özellikler ile yaratılmış olması gerekir.**

Yani Allah bir Neandertal insanına Cebrail'i gönderip ona Adem'i yüklemeli ve 4 ay sonra Adem'in uzuvları şekillendikten sonra ruh üflenmeli (Embriyoloji kitaplarında bebeğin ilk hareketinin 4. ayda başladığı yazar, bu da muhtemelen Adem'e ruh üflenme dediğimiz bilincin aktif olma zamanıdır) ve 9 ay sonra Adem doğmalıdır. Adem Neandertaller arasında büyümüş olabilir.

Adem'in direk topraktan yaratılması

Peki Adem'in direk topraktan yaratılmasında kudret açısından sorun var mıdır? Elbette ki sorun yoktur. Çünkü Allah insanları **diriliş gününde topraktan nasıl kaldıracaksa aynı şekilde Adem'i topraktan yaratmış olmasında da kudret açısından sorun yoktur.** Fakat bu durumda yaratılışı İsa'ya benzemeyecektir. Oysa ayetlerin verdiği bilgiye göre **Adem İsa gibi yaratılmıştır**. Yine Adem'in tarihin bir noktasında insansıların genlerinin biraz modifiye edilerek topraktan yaratılmasında veya bir insansının rahminde yaratılmasında **bugünkü genetik bilimi veya paleontolojik bulgular açısından da sorun yoktur.**

Yani tarihin belirli bir dönemine ait bir Homo Sapiens fosili bulabiliriz. Elimizde iki ihtimal var ya Homo Sapiens bir önceki türden evrimleşerek gelmiştir ya da tarihin bir döneminde insansıların genleri biraz modifiye edilerek **insansıların türü ani olarak değiştirilmiştir**. **Bu ikisinin hangisinin doğru olduğunu tespit edebilecek yeterli bir bilgi şu anda insanlığın elinde yok. Yani tüm insansılar birbirinden evrilmiş olabilir ama insan (Homo Sapiens) bir istisna olabilir. Neandertallerin genleri tek seferde modifiye edilerek kesikli bir evrim veya sıçramalı evrim gerçekleşerek Ademoğlu birden yaratılmış olabilir ve bizim elimizdeki veriler bu teoriyi yanlışlayabilecek veriler değildir.**

Tek nefisten yaratılan insan

Adem'in eşinin nasıl yaratıldığı bilgisi ise Kuran'da verilmemektedir. Tevrat'a göre kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Kuran bu konuda bilgi vermez. Kaburga kemiğinden yaratılmış olması Allah'ın yaratma kanunlarına aykırıdır. **Allah sıralı yaratır.** Mucize olarak yarattığı

İsa'yı bile aniden değil bir rahimde yaratmıştır. Kaburgayı insana dönüştürmesi Allah'ın Sünnetullahına uymamaktadır.

Öyle ise Havva hakkında bilgimiz olmamakla beraber ihtimalleri düşünebiliriz. Öncelikle **Havva ilk beşerden sonra ikinci bir beşer olarak yine bir rahimde tıpkı Âdem gibi yaratılmış olabilir**. Burada Nisa 1 ve Araf 189 ayetlerinin Hz. Havva'nın yaratılışını belirttiğini iddia edenler de var. Fakat ayetler Hz. Adem ve Havva'dan bahsetmemektedir. Aslında Havva ismi de Kuran'da geçmez. Fakat Havva olarak adlandırmamızda da bir sakınca yok.

Nisa 1: " Ey insanlar sizi tek nefisten yaratan, ondan eşini yaratan ve her ikisinden birçok erkek ve kadın türetip-yayan Rabbinizden korkup-sakının…"

Yukarıdaki ayette insanların tek tip nefisten yaratıldığı ve o nefisten ise sonradan eş cinsiyetin de yaratıldığı bildiriliyor. Bazıları, bu ayeti biraz İsrailiyat'ın etkisi ile biraz da insanın anne karnındaki yaratılış aşamalarının belirlenmemiş olması sebebi ile Hz. Adem'in ve onun kaburgasından Havva'nın yaratılışı gibi algılamış. Fakat her müfessir öyle düşünmüyor. Örneğin Diyanet Kuran yolu tefsirinin ilgili ayet bölümüne bakabilirsiniz.

Belirttiğimiz Nisa-1'de **"Ey insanlar" diye başlayan hitap bütün insanlaradır** ve hepimizin bir çeşit nefisten yaratıldığını söylüyor. Tıpkı bütün embriyoların ilk haftada kadın cinsiyet yaratılışlı olması gibi. Üstelik gelin şu tesadüfe bakın ki bu ayet Nisa'dan yani kadınlardan bahseden Nisa suresinin ilk ayetidir. Peki şu ayete bakalım:

Araf 189-190: "Sizi bir tek nefisten yaratan, onunla sükûnet bulsun diye eşini de ondan yaratan Allah'tır. O, eşini kucaklayıp sarılınca (ona yaklaşınca), eşi hafif bir yük yüklendi (hâmile kaldı). Bir müddet böyle geçti, derken yükü ağırlaştı. O vakit ikisi birden Rableri olan Allah'a şöyle dua ettiler: "Eğer bize Salih bir evlat verirsen, biz muhakkak şükredenlerden olacağız. Allah onlara kusursuz bir çocuk verince, kendilerine verdiği evlat konusunda Allah'a ortaklar koştular. Allah onların ortak koştuğu şeylerden uzaktır."

Araf 190 da Nisa-1 ile aynı tek tip yaratılışı haber vermektedir. **Eğer Nisa 1'de Hz. Adem'den bahsedilmiş olsaydı Araf 190'da da Hz. Ademden bahsedilmiş olacak ve bu durumda bu ayete göre Hz. Adem'in Allah'a şirk koşmuş olduğu anlaşılacaktı.** Oysa Hz. Adem'in şirk koştuğuna dair bir bilgimiz olmadığı gibi; şirk, bir Peygamberin yapabileceği bir şey değildir. Hz. Adem bu ayetin konusu değildir. Sıradaki şu ayete bakalım:

Rûm:21: "Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size **kendi nefislerinizden** eşler yaratıp aranıza sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O'nun kanıtlarındandır" meâlindeki âyette de bu kelime aynı mânada kullanılmıştır.

Bu ayette, bize açıkça insanların kendi özünden eşeyinin oluşturulduğunu söylüyor. Yani kendi nefislerinizden demek kendi benzerlerimizden kendi DNA'mızdan, kendi soyumuzdan, kendi türümüzden olarak anlaşılıyor.

Diğer insan türlerine ait genler

Yapılan DNA taramaları göstermiştir ki **bizim genomumuzun yüzde biri Neandertaller'den geçmiştir.** Yani insanoğlu Neandertaller ile birlikte yaşarken az da olsa onlarla çiftleşmiş böylece insan genomuna Neandertal genlerinin karışmasına yol açmıştır. Zaten evrimsel olarak Neandertallerle yakın akraba olduğumuz için üreme konusu sorun olmamıştır. İlk insan olan Âdem kuvvetli ihtimalle bir Neandertalin rahiminde gelişti. **İsa'nın farklı bir genetik kodla yaratılması gibi dedik ki Âdem'de farklı bir genetik yapı ile dizayn edilmiştir.** Fakat tabiki ilk insansılardan tümüyle farklı olmamalıydı. Onlara yakın benzer gen dizilimlerine sahip fakat beşeri bu insansılardan ayıran farklı mutasyonlara sahip bir gen dizilimi. Bu yüzden dolayı insan genomu elbetteki diğer insansılara benzemelidir. Fakat farklı bir tür olması için farklı mutasyonlar da içermelidir.

Şu anda insanoğlu da aynen bu şekilde **diğer insansılara benzer genetik yapıya yakın fakat farklı bir genetik dizilime sahiptir**. Daha zeki olması avantajı iken bedeni doğa şartlarına daha hassastır. Beşerin bu insansılara genetik benzerliği mateyalist bakış açısı ile yani Hz. Âdem'in varlığını hesaba katmadan denklemlere uygulanacak olursa Neo Darvinciler modern insanın yani H. Sapiensin diğer Homo cinslerinden evrildiğini iddia etmekteler. Oysa ki bu bir varsayımdır ve **materyalist bakış açısı için tek çıkar yoldur.**

Çünkü materyalist düşünce Tanrı'nın doğaya müdahale edip bazen doğada kırılmalar meydana getirebileceği fikrini kabullenmek ve ihtimaller arasına dahil etmek istemez. Bilgisindeki boşlukları sadece doğa kanunları ile doldurmayı tercih eder. Doğa üstü bir gücün müdahalesi için eşit değerde ihtimal varsa materyalistler doğa üstü müdahaleleri ihtimal dışı tutarlar. Bulgular eğer onu böyle bir noktaya götürürse bu bulguların etrafından dolaşıp yoluna devam etmeği tercih eder. Bu yüzden insansıların sırayla evrimle yaratılmış olduğu halde H. Sapiens dediğimiz Ademoğullarının önceki insansıların genlerinde biraz değişiklik yapılarak ani bir şekilde onlara benzer ama farklı bir tür olarak yaratılma ihtimalini gözden kaçırırlar.

Mitokondriyal DNA

Birkaç genetik çalışmada insanlığın atasının tarihte bir noktayı gösteriyor olduğu, yani tarihin bir noktasında insanlığın doğuşunu gösteren genetik kanıtlar ortaya çıktıktan sonra araştırmacılar bile bunu mümkün görmemişler ve yoruma gitmişlerdir. Çünkü evrim kuramına Adem ve Havva'nın karıştırılması demek bilimsel afaroza maruz kalabileceğiniz anlamına gelir ve bilim camiasından hızla dışlanabilirsiniz. **Eğer inançlı değilseniz zaten kendiniz böyle birşeye ihtimal vermezsiniz ve kanıtları yorumlayarak gerçeğe teğet geçmeyi tercih edersiniz.** İşte insanlığın kökenine ait mitokondriyal DNA ve Y kromozomu çalışmaları insanlığın kökeninin bir noktada başladığını gösterince burada Adem ve Havva fikrinin kabul edilmemesi için değişik yorumlar getirilmiştir. Bu tarihi noktada insanlığın bir soykırım geçirdiğini ve sayısının çok azaldığını, sayılarının birkaç ferde düştüğü bir genetik darboğaz geçirdiği açıklamalarıyla insanlığın doğuşu fikri teğet geçirilmiş ve materyalistler açısından bir kıvırmacayla ustalıkla atlatılmıştır.

Yapılan mitokondriyal DNA çalışmaları ilk kadının (Havva) izini sürmemize olanak veriyor. Normalde bu kadına ait bir nokta keşfedememiz gerekiyor fakat yapılan analizlerde m.ö.

200.000 yıl önce bir yerlerde bu ilk kadının tarih sahnesine çıktığı verisine ulaşılıyor.[5] Tabiki bu istatistiksel analizler kesin tarihi göstermiyor, hata payları var. Yine Y kromozomu analizi de ilk beşer erkeğini (Ademi) bize verebilir. Normalde evrim teorisine göre ilk erkek diye bir veriye hiç ulaşamamız lazım. Fakat genetik saat bize Havva bulgularıyla aşağı yukarı aynı tarihleri gösteriyor, yani m.ö. yine 200.000 civarını. [6]

Burada eldeki verilerin tam tarih vermesi zor. Yaklaşık tarihler bulunabiliyor. Fakat Adem ve Havva diye biri yoksa genetik saat bu tarihleri hiç vermemesi gerekiyor, çünkü evrimsel saatte duraksama olmadığı için bir noktada bir kırılma beklemezsiniz. Fakat DNA analizlerine göre insanlığın kırılmaya uğradığı yani tarih sahnesine çıktığı bir zaman dilimi ortaya çıkıyor. Peki materyalist bilimciler bunu nasıl açıklamaya çalışıyor? Diyorlar ki “o tarihte çok sayıda Adem ve Havva vardı. Tek Adem ve Havva yoktu. Bunlar aynı anda yaşamak zorunda değiller. Farklı anlarda yaşamış olabilirler. Diğer insanların DNA’ları kayboldu sadece bir erkek ve bir kadının DNA’sı kaldı”. [7]

Kısaca bu açıklamayla Adem ve Havva gerçeğinin üzeri kapatılmaya çalışılıyor. Fakat diğer insanların DNA’ları kayboldu ve bir erkek ve bir dişinin DNA’ları devam etti açıklaması hiçte doğaya uygun değil. Böyle bir olay materyalist bakış açısıyla doğada olması mümkün değil. **Gerçeklere teğet geçip full mateyalist bakış açısıyla bilgimizdeki boşlukları doldurma çabasıdır.** Nature dergisinde yayınlanan bir makalede[6] iki büyük araştırmanın[8, 9] sonuçları veriliyor (yıl 2013), her iki araştırma da moleküler saate göre ilk erkek ve kadının yaklaşık olarak 200.000 yıl önce aynı tarihlerde yaşamış olduğunu bildirmiş. Bu kadar açık kanıttan sonra “efendim aynı tarihler gibi fakat aynı tarihler değil” demenin bilimsel tarafsızlıkla bir alakası yok. Üstelik bu iki araştırma ilk değil. İlk defa mitokondriyal DNA’nın gösterdiği ilk kadına 1980’li yıllarda ulaşılmaya çalışılmış ve sonuç 1989 yılında paylaşılmıştı. Bu çalışma da aynı şekilde şu anki insanların mitokondriyal DNA’sını miras aldığı ilk kadının yaklaşık 200.000 yıl önce yaşadığını gösteriyordu.

Yani yapılan ciddi çalışmaların hepsi genetik saatimizin başlangıcını 200.000 yıl önce civarı olarak göstermektedir. Âdem ile Havva fikri materyalist bilimcilerin hoşuna pek gitmediği için kesin kanıtlar bulunmadan bilinmezlerin denklemine katılacağını düşünmüyorum. İlk moleküler saat kanıtları tek Âdem ve Havva’yı göstermişken bunun kesintisiz evrim fikrine uymadığı için başka hiçbir kanıt olmadan burada tek Âdem ve Havva olmadığını çok sayıda insan olabileceğini öne sürdüler, durumu bu şekilde açık kanıtlara rağmen geçiştirdiler. Bunu yapmalarının nedeni kesintisiz evrim fikrine olan inançlarıydı, aslında bilimle gerçeği arıyorsak inançlarımızla hareket etmemeliyiz diyen kesimler bu sonuçlar karşısında kendi dogmalarını gösterip kesintisiz evrime darbe vuracak böyle bir fikri benimseyemeyeceklerini gösterdiler.

Peki DNA kanıtları insanlığın tek ortak atasını gösterirken bu materyalist bilimcilerin o dönemde başka insanlar da yaşamış olabilir demesi o çalışmalardan elde ettikleri herhangi bir kanıta mı dayanıyordu? Hayır, o çalışmalar başka insanlara ait bir ipucu vermiyordu. Açıkça insanlığın ortak bir dişiden ve erkekten geldiğini gösteriyordu. Zaten Homo Sapiens türüne ait bulunan en eski fosilde yaklaşık aynı tarihlere yani 210.000 yıl öncesine tarihlendi. [10] Bundan önce Homo Sapiens türüne ait ne antropolojik bulgular var ne de genetik

bulgular. Adeta yaklaşık 200.000 yıl önce H. Sapiens aniden yeryüzüne çıkıyor. Bunun aksine herhangi bir kanıt yok, sadece varsayımlar var.

Burada Âdem'in aniden ortaya çıkışı **sıçramalı evrim kuramını hatırlatıyor. Sıçramalı evrim kuramında türler aniden çok sayıda mutasyonlarla ortaya çıkmakta daha sonra ise önemli morfolojik değişiklikler göstermemektedir.** Evrim kuramının en önemli ekolleri **adaptasyoncu evrimi savunan ekol** ve **sıçramalı evrimi savunan ekol** olarak sıralanır. Sıçramalı evrim 1972 yılında paleontolog Niles Eldredge ve Stephen Jay Gould tarafından duyurulmuştur. Henüz tam aydınlatılmamış ve geliştirilme aşamasında olan bu kuramı da ayrıntılarıyla inceleyip türlerin oluşumunu nasıl açıklayabileceğine bakacağız.

Adem'in Cennet'e alınması ve çıkarılması

Adem ile Havva Dünya'da bir müddet yaşadıktan sonra bilinmeyen bir sebepten dolayı Cennet'e alınırlar. Bunun sebebi belki Dünya'nın o zamanlar çok vahşi ve acımasız bir yer olması, Adem ile Havva'nın bu vahşi insansılar ve hayvanlar içinde hayatlarını sürdürmesinin gerçekten zor olmasından dolayı idi. Belki Allah Cennet'te onların sayılarının artmasını ve sayıları artıp çoğalınca Dünya'ya inmelerini murad etmişti, kim bilir? Aslında Allah Cennet'ten Âdem'i ve Havva'yı çıkarırken çoğul bir hitap kullanması ve "kiminiz kiminize düşman olarak hepiniz topluca oradan inin (Taha 123)" demesi hep beni düşündürmüştü. Bu soru işareti Âdem ve Havva'nın Cennet'te çoğalmasıyla anlaşılabilir bir hale gelir. Allah Âdem ve Havva'yı çoğalmaları için Cennet'e aldı, orada uzun bir müddet kalacaklardı fakat şeytan onları Cennet'te ebediyyen kalmaları için kandırdı.

Taha 120: "Nihayet şeytan ona vesvese verip şöyle dedi: "Ey Âdem! Sana ebedîlik ağacını ve yok olmayan bir saltanatı göstereyim mi?"

Böylece Âdem'in zaten Cennet'te sonsuza kadar kalacakken neden Şeytana kanıp ebedilik ağacına yaklaştığı da anlamını buluyor. Çünkü Âdem oraya ebediyen kalmak için girmemişti. Belirli bir müddet kalıp çoğalmak için ve geri Dünya'ya dönmek için girmişti. Orada çoğaldı da, çünkü ayete göre oradan sadece Havva ve Âdem değil çok sayıda kişi çıkarıldı. Aslında zaten çıkarılacaklardı. Onların kaderleri zaten yeryüzü için dizayn edilmişti. Fakat Âdemin hatası erken çıkmalarına neden oldu. Zaten ayette Âdemin orada tövbe ettiğini ve Allah'ın onun tövbesini kabul ettiğini yazıyor. Buna rağmen Dünya'ya gönderilmelerinin sebebi ne olabilir dersiniz? Bunun tekbir açıklaması olabilir: Onlar zaten Cennet'te ebedi kalmak için girmemişlerdi. Onlar Cennet'ten çıkarken Allah onlara kendisinden hidayet rehberleri geleceğini ve bunlara uymaları gerektiğini söylüyor. Yani insanlara liderler belirleyeceğini boş bırakılmayacağını söylüyor. Cennet'ten çıkan ilk grubun kaç kişi olduğunu bilmiyoruz ama onlara bir hidayet rehberi olarak Adem'in tövbesinden sonra Adem seçiliyor. Böylece beşere atanmış ilk peygamber yine beşerin babası olan Hz. Adem oluyor. Fakat bu olmayabilirdi de. Eğer Adem makbul bir tövbe etmemiş olsaydı muhtemelen Adem değil de çocuklarından biri ilk seçilmiş peygamber olabilirdi. Ayetleri dikkatli incelerseniz bu anlattıklarımı hep bulabilirsiniz.

Taha suresi:

120. Nihayet şeytan ona vesvese verip şöyle dedi: “Ey Âdem! Sana ebedîlik ağacını ve yok olmayan bir saltanatı göstereyim mi?”
121. Bunun üzerine onlar o ağacın meyvesinden yediler. Bu sebeple ayıp yerleri kendilerine göründü ve cennet yaprağından üzerlerine örtmeye başladılar. Âdem, Rabbine isyan etti ve yolunu şaşırdı.
122. Sonra Rabbi onu seçti, tövbesini kabul etti ve ona doğru yolu gösterdi.
123. Allah, şöyle dedi: “Birbirinize düşman olarak hepiniz oradan inin. Eğer tarafımdan size bir yol gösterici (kitap) gelir de, kim benim yol göstericime uyarsa artık o, ne (dünyada) sapar ne de (ahirette) sıkıntı çeker.”

Hatta 121. Ayette geçen “onlar o ağacın meyvesinden yediler” ifadesi sadece Havva ve Adem için değil çocuklarını da kapsıyor olabilir. Onlar arasından Allah Âdem’i seçiyor ve tövbesini kabul ediyor. Demek ki en içli ve makbul tövbe eden yine Âdem’in kendisi idi.

ALLAH’IN ELLERİYLE YARATTIĞI ÂDEM

Sad 75: “Ey iblis! İki elimle yarattığım şeye secde etmekten seni alıkoyan nedir?…”

Yukarıdaki ayette Allah, iki elimle yarattım tabirini kullanmıştır. Arapça’daki el ile ilgili deyimleri bilmeyen bir insan bunu gerçek bir el olarak algılayabilir. Fakat Kuran, Arapların dilleriyle konuştuğu için onların kullandığı çok sayıda deyimi de Kuran içinde kullanır. İşte bu yüzden, gerçek manası ancak ilerde ortaya çıkacak bilimsel ayetler dışındaki muhkem ayetlerde sahabe ve tabiin bir ayeti nasıl anlamışsa öyle anlamak gerekir. Allah’ın eli ayetleri de hem Araplarda hem İsrailoğullarında kullanılan bir deyimdir. Bu yüzden Kuran’da şöyle buyrulur:

(Yahudiler, Allah’ın eli bağlıdır [sıkıdır, cimridir] **dediler. Hayır, Allah’ın iki eli** [dünyada ve ahirette her çeşit nimeti] **de açıktır; nasıl dilerse, öyle infak eder, öyle verir.)** [Maide 64]

Dikkat edin elin sıkı olması da bir deyimdir, cimriliği ifade eder ve Kuran’da insanlar içinde kullanılmıştır.

(Münafık erkeklerle münafık kadınlar, ellerini yumarlar.[cimridirler]**)** (Tevbe 67)

Bazıları Adem’i iki elimizle yaptık ifadesini Adem’e özgü bir ayet zannedebiliyorlar. Oysa ki Allah Kuran’da **davarların ve göklerin yaratılışı için de ellerimizle yarattık ifadesi kullanır**. Bu ayetlerde Allah’ın elimizle yarattık ifadesi bir deyimdir ve manası gücümüzle kudretimizle yarattık demektir. Tıpkı Türkçe’de “elime düşersen yapacağımı bilirim” diyen birinin gerçek elinin içine düşmek değil de ona işi düşmek veya bağımlı kalmak anlamında kullanılması gibi bir güç göstergesi deyimidir. Yani el ile ilgili kullanılan deyimler çoğu zaman gücü, kuvveti, iktidarı, zenginliği anlatmak için kullanılır.

(Ellerimizle onlar için enam [deve, sığır ve davar] **yarattığımızı görmüyorlar mı?)** [Yasin 71]

(Şu muhteşem **göğü** kendi **elimizle kuran Biziz**…) [Zariyat 47]

Diğer örneklere bakalım:

(Allah'ın eli [yardımı, dostluğu] **onların** [biat edenlerin] **ellerinin**[yardımlarının, dostluklarının] **üzerindedir.)** [Fetih 10] ayetinde insanın gerçek eli üstünde Allah'ın eli olduğu anlatılmıyor. İnsanın gücünün arkasında Allah'ın gücü de onlara yardım ettiğini açıklıyor.

(Elini boynuna bağlayıp asma.) [İsra 29] ayeti cimrilik etme demektir. Yoksa elini boynuna yaklaştırma demek değildir.

(Ellere sahip kulumuz Davud) [Sad 17] ayeti güç ve kuvvete sahip Davud demektir. Burada "Dâvüde zel eydi = Eller sahibi Davud" denmiştir ki "eydi" ifadesi ikiden fazla el için kullanılır. Yani çok elleri olan Davud demektir. Ama Davud'un sadece iki eli vardı. Fakat ayet gerçek eli değil Davud'un gücünü kuvvetini anlattığı için çokça elleri olan Davud dedi.

Kuran'da sadece el ile ilgili değil çok sayıda değişik deyimin kullanıldığını görürsünüz. Örneğin; Yunus 2'de müminler için ahirette **kadem-i sıdk** vardır der. Kadem ayak demektir. Sıdk ise doğruluk. Direk manasıyla anlamak isterseniz müminlere bir doğruluk ayağı takılacak sanırsınız. Oysa kadem-i sıdk deyimdir ve **doğruluk makamı** anlamına gelir. Başka örnek, **"Peygamberin eşleri müminlerin anneleridir- Ahzab 6"** ayetinde müminlerin annesi olmak bir deyimdir. Türkçede de anam bacım olsun gibi benzer bir deyim kullanılır, gerçek biyolojik veya hukuki annelik anlamına gelmez. Kuran'daki deyimler konusunu uzatırsak başlı başına bir kitap yazılabilir ama siz Kuran'da Allah'ın eli ayetlerinin hangi deyimleri belirttiğini anlatan makaleleri veya Kuran'da geçen deyimleri anlatan makaleleri internetten dahi bulup geniş bilgi alabilirsiniz. Fakat Kuran bilinen deyimler dışında bir mecaz yapmaz. Bazıları deyimlere bakıp Kuran'ın yeni mecazlar yapacağını söylüyor. Kuran deyimler dışında bir misal getirecekse zaten misal getirdiğini ayetlerin başında söylüyor. Bu açık deyimler ve misaller dışında Kuran'ın açık manalarında mecaz aramak ta Kuran'ı arzularına uydurma çabalarından başka bir şey değildir. Örneğin Adem'in Cennet'te elbiseleri soyuldu tabirinden buradaki elbisenin mecaz olduğunu söyleyenler açık manaları saptırıyorlar. Konumuza bu kadar yettiği için kısa kesiyorum.

SONUÇ

Buraya kadar anlattıklarım Kuran'dan çıkardıklarımdı. Bugüne kadar klasik insanlığın yaratılışı öğretilerinden bambaşka bir gerçeği sizlere gösterdiğimin farkındayım. Bu durumu uzun yıllar boyunca evrime karşı yanlış yönlendirilmiş insanların bir anda kabullenmesini beklemiyorum. Fakat bu insanlar hafızalarını bir yoklayıp biz bu evrimi neden reddettik diye bir yoklamaları halinde bu yazıya itiraz etmeyeceklerdir. Çünkü halkın evrimi reddetmesinin nedeni Hz. Adem'in yaratılışının evrime uymuyor gibi gösterilip dinlere karşı kullanılması idi. Halktan bu işe karşı çıkanlar biyolog veya genetikçi veya antropolog değildi. Fakat evrimi gerçekte bir bilim insanı gibi anlamadan tepki oluşturuldu. Dine katılan hikayelerin sorgulanmasına ihtiyaç bile duyulmadı. Acaba Kuran'daki Adem ile onların algıladıkları Adem aynı kişiler miydi?

Peki evrim Hz. Adem'in yaratılışı ile ilgilenmeseydi bu tepkiler olacak mıydı? Muhtemelen hayır. Peki şunu da düşünmemiz gerekir Adem'in yaratılışı bizim İsrailiyattan öğrendiğimiz

gibi değilse ve Kuran bize bambaşka bir yaratılış anlatıyorsa ne olacak? Biz Kuran'ın aktarmadığı kısımları İsrailiyat hikayeleri ile doldurunca ortaya çıkan hikayenin de evrime uymadığını görünce suçlu biz miyiz yoksa Kuran mı? Peki Adem'in yaratılışı hakkında Allah'ın kitabına uygun olarak yepyeni bir açıklama yapılırsa ve bu açıklama evrim ile çelişmezse neden bu açıklamaya sahip çıkmayalım. Bu açıklamaya sahip çıkmamanızın nedeni ancak İsrailiyat öğretilerini kaybetmeniz korkusu olabilir. Ama biz hakiki Müslümansak neden Kuran'ı korumaya çalışmak yerine uyduruk İsrailiyat masallarını korumaya çalışalım?

Bugüne kadar bazı eski müslümanlar İslam içine korkmadan uyduruk İsrailiyat bilgilerini sokarken Allah'tan hiç korkmadılar fakat bunları sorgulamayı Cehennem'e gitmenin bileti olarak gösterip sizleri hep korkuttular. Bu yüzden toplumsal bilinçaltımıza kazınmış İslam'a lekeler bulaştıran saçma hikayeleri hiç sorgulayamıyoruz. Bu kesin doğrudur, bunu sorgulamak küfürdür diyoruz değil mi? Peki bu sorguladığınız şeyler Kuran'da bu şekilde anlatılmamışsa bunu sorgulamak neden küfür olsun? Eğer bu tür hikayeleri sorgulamazsanız, Kuran'la uyuşuyor mu yoksa biz Kuran'ı bu hikayelere mi uyduruyoruz diye bakmazsanız bu dine ilave edilen bidatler, hikayeler, gerçeklerle örtüşmeyen bilgilerin sorumluluğu hepimizin sırtında olmayacak mı? Gelecek nesiller gerçeklerle yüzleştiklerinde İsrailiyattan aldığınız hikayelerin gerçek bilgiye uymadığını fark ettiğinde bunun faturasını asla yanlış söylemeyen Kuran'a kesmeyecek mi? Şu an halihazırda bunun faturası İslam'a kesilmiyor mu? Gençlerimiz üniversitelerde evrimi tüm çıplaklığıyla öğrendiğinde sizin uydurduğunuz Adem'in çamurdan heykel olarak yaratılması masalına uymadığını görünce İslam'ı bırakmıyorlar mı? Peki halihazırda gençler çekirge sürülerinin ateşe koşar gibi koşmasına karşılık sizler inat etmişsiniz eski masalları bırakmayız diye. Eski masallarınız Kuran'a İslam'a darbe vuruyor ve bundan vaz geçip İslam'ı hurafelerden ve yanlış masallardan arındırmazsanız yirmi sene sonra gelen gençlikte yüzde on bile Müslüman kalmayacağının farkında değil misiniz? Oysa ben sayfamdaki yazılarımda gösterdim ki Kuran'ın hiçbir ayeti gerçek bilgiyle çelişmez. Kuran bir mucizedir ve 1450 sene önce 600 sayfa olarak yazılan, evrende kozmolojiden jeolojiye, entomolojiden fizyolojiye çok sayıda alanda bilgi veren fakat hiçbir konuda çelişkisini bulamayacağınız bir kitap yoktur, olamaz da. Kuran bu yönüyle mucize idi. İleride keşf edilecek bilimsel gerçeklerden haber vermesi de başka bir mucize yönüydü. Oysa biz ne yaptık? Kuran'ın bize öğrettiklerine yeni masallar ekledik. Çünkü dini konularda konuşmak popülerdi ve dikkat çekiyordu. Masal uyduracaksak bu işe Kuran'ı katmayalım gelecek nesilleri Kuran'dan soğuturuz demedik. Dinin içini uyduruk hikâyelerle, menkıbelerle, akıl almaz efsanelerle doldurduk.

Öyleyse şimdi samimi olarak Allah'ın kitabına bağlı olan kişiler Allah'ın kitabının üstüne atılan bidatleri hurafeleri temizlemek zorundadır. Bugüne kadar din müceddidleri de hep kendi devirlerinde fark ettikleri bidatlerle hurafelerle mücadele etmişlerdir. Açın İmam-ı Rabbaninin mektubatını okuyun nereyse bütün mektuplarının ana gayesi bidatlerle din adına uydurulan yalanlarla mücadele etmektir. Biz de üstümüze düşeni yapmalı ve din adına uydurulduğunu fark ettiğimiz her türlü yanlış bilgiyle mücadele ederek Allah'ın rızasını aramalıyız ve din üzerine boca edilen mantıksız fikirleri temizleyip gelecek nesiller arasında İslam kaybolmadan ve biz de Allah katında bunun mesuliyetini ağır bir şekilde ödemeden hurafelerle yüzleşip Allah'ın yüce kelamı Kuran'ın ne kadar olağan üstü bir kitap olduğunu

insanlığa tanıtmalıyız. Evet 1450 sene önceden Peygamberimizin haber verdiği bu ahirzaman fitnesi ateşini ancak bu şekilde bertaraf edebiliriz. Bu yüzden şimdi tekrar düşünelim. Evrimi bize doğru değil gibi göstermeleri gerçeklerle bağdaşmıyor. Eğer evrim Kuran'da anlatılan Adem'in yaratılışı ile çelişmediği izah edilirse biz neden evrime karşı çıkıp ta İslam'a muhalefet edecek gençleri oluşturalım. Oysa ki biz onlara Allah'ın dinini değil aklımızdaki uyduruk hikayeleri anlatmıştık. Yok hayır, bizim hatalarımızı ve körlüklerimizi gelecek nesiller çekmemeli. Rableriyle bağlarını koparmamalı. Dünya'yı şeytanın ve şeytanlaşmış insanların kucağına teslim etmemeliyiz.

Burada benim yaptığım da İslam'ı modernleştirme çabası değildir. Benim yaptığım şudur. Evrimi iyi okuyabilecek biyoloji ve genetik bilgisine sahip biri olarak evrimin küçük yanılmalarla doğru olduğunu gördüm. Kuran evrimle çelişiyor diyenlerin iddialarına göz gezdirince Kuran'ın evrimle çelişmediğini ve ayetlerin farklı mantıklı açıklamaları olabileceğini gördüm. **Çelişki olduğu iddia edilen bir bilginin en az bir tane mantıklı açıklaması var ise artık o bilgiye çelişki denmeyeceği bir mantık kuralıdır.** O halde ben Kuran'ın evrimle çelişmeyeceğini gösterdim. Âdem'in topraktan heykel gibi yaratılmış olması hikâyesine karşılık Kuran'ın "İsa'nın yaratılışı Âdem'in yaratılışı gibidir" diyerek Âdem'in de bir rahimde fakat yepyeni bir genetik kodla yaratılması gerektiğini gösterdim. Hatta Âdem topraktan heykel gibi yaratıldı diyenler bu ayete muhalif hareket etmekte ve belki inanmamaktadırlar. Geleneksel hocaların eline böyle bir koz geçse Allah'tan korkmadan hemen insanın küfre gittiğine hükmederler fakat ben Allah'tan korkarım kimseyi bu ayete inanmıyor diye küfre veya Cehennem'e göndermeyeceğim.

Hocaların yeni anlaşılan bilimsel gelişmelere ilk anda İslam adına direndiklerini sanarak direnmeleri ve açık gerçekleri yalanlamaları sadece Adem'in yaratılışı örneği ile sınırlı değildir. Örneğin Dünya'nın küre olduğunun anlaşılmaya başlandığı yıllarda da hocalar bunun Kuran'la ters düşeceğini düşündüklerinden Dünya'nın küre olduğunu söyleyenleri tekfir ediyorlardı. İlminden dolayı Abdulhamid Han tarafından saray müderrisi olarak İstanbul'a davet edilmiş olan Hüseyin-i Cisri (1845-1909) ise bu konuda şunu söylemiştir:

""Kim küreviyet-i arz gibi bürhan-ı kat'iyle sabit olan bir emri, dine himayet bahanesiyle inkâr ve reddetse dine karşı büyük bir cinayet işler" diyerek, bu hareketin dine sadakat olarak değil, aksine hiyanet olarak ele alınması gerektiğini belirtir. (Muhakemat s. 50)."

Yani kim Dünya'nın küre olduğunu İslam adına inkar etmeğe kalkarsa o adam dine sadakat değil hıyanet gösteriyordur.

İslam ansiklopedisinde de Hüseyin-i Cisri'nin evrime karşı olmadığı şöyle haber verilir:

"Âkil Muhtar, Seyyid Ahmed Han, Ferîd Vecdî ve Hüseyin el-Cisr gibi müslüman âlimler de evrimin Tanrı inancıyla ters düşmeyeceği kanaatindedir. Yoktan var etmeye inandığı halde yaratmanın ilâhî hikmet ve inâyet neticesinde evrimsel bir süreç izleyebileceğini, bunun akla aykırı olmadığını ifade eden İzmirli İsmail Hakkı, Ömer Nasuhi Bilmen ve Süleyman Ateş gibi müslüman fikir adamları bulunmaktadır. Ancak bunların sonuçta yaratıcıyı kabul etmeyen bir evrim anlayışını benimsemedikleri açıktır." [11]

Son söz olarak buradaki yaratılış teorisi benim teorimdir, insanlığın bilgi ve anlayış seviyesi arttıkça gerçek değeri anlaşılacaktır fakat şu muhakkaktır ki Adem'in yaratılışı evrimle çelişen bir olgu değildir. Araştırılmaya ve irdelenmeye muhtaç bir konudur.

KAYNAKLAR

1. https://www.haksozhaber.net/ademogullari-habil-kabil-kissasi-tefsirlerinde-israiliyat-faciasi-16331yy.htm.
2. Binol, A., *Beşer Kelimesinin Tahlili ve Kur'an'daki Bağlamı.* Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2018. **13**(13): p. 159-183.
3. İbn Ebî Şeybe, e.-M., (Hindistan: Dâru's-selefiyye, ty.)7: 378; İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, (Kahire: El-matbaatü'l-Mısriyye, h. 1307), 1: 216.
4. ŞİMŞEK, F., *Paleolitik Dönemde İnsan Türleri.* AMİSOS, 2017. **2**(3): p. 66-85.
5. https://www.sciencedaily.com/releases/2010/08/100817122405.htm.
6. https://www.nature.com/news/genetic-adam-and-eve-did-not-live-too-far-apart-in-time-1.13478.
7. https://evrimagaci.org/evrimsel-bir-destan-mitokondriyal-havva-ve-y-kromozomu-ademi-3383.
8. http://www.ncbi.nlm.nih.gov/entrez/query.fcgi?holding=npg&cmd=Retrieve&db=PubMed&list_uids=23908239&dopt=Abstract.
9. http://www.ncbi.nlm.nih.gov/entrez/query.fcgi?holding=npg&cmd=Retrieve&db=PubMed&list_uids=23908240&dopt=Abstract.
10. https://www.nature.com/articles/d41586-019-02158-7.
11. https://islamansiklopedisi.org.tr/tekamul-nazariyesi